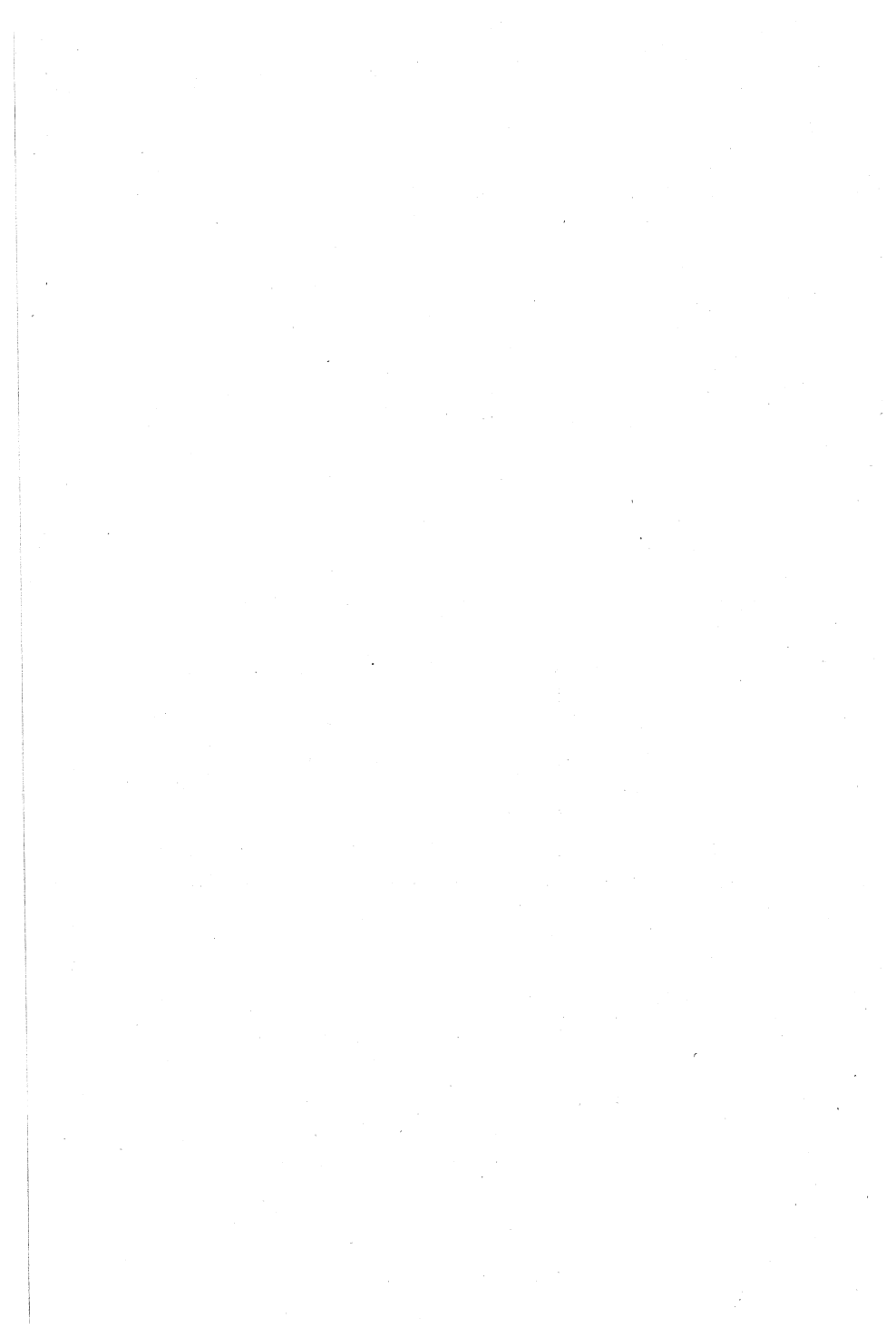

---

*PİYASALAR,
STANDARTLAR,
TANRI VE EŞİTSİZLİK*

Bu makale Michael W. Apple'ın,
*Educating the "Right" Way:
Markets, Standards, God, and Inequality*
("Sağ"lıklı Eğitim: Pazarlar, Standartlar,
Tanrı ve Eşitsizlik) adlı kitabının 1. bölümüdür.
New York: RoutledgeFarmer, 2001

Giriş

Eğitimle ilgili tartışmalar tüm hızıyla devam ediyor. Medya, kamu görevlerine talip olanlar, muhafazakar köşe yazarları, şirket yöneticileri ve görünüşe göre neredeyse herkes, okullarla ilgili sorunlar hakkında bir kanaate sahip. Tüm bu ilgi ve alakaya ilişkin karmaşık duygular taşıyorum. Bir yönüyle düşünüldüğünde, eğitimin ne yaptığı ve neler yapması gerektiği konusuna öncelik vermenin ve bunu merkeze koymanın ne zararı olabilir? Okullar üzerine düşünme ve bu konuda harekete geçme meselesiyle yakından ilgilenen birisi olarak, öğretim, eğitim programı, değerlendirme, kaynak sağlama ve daha bir çok konudaki görüşmelerin mantıken havadan sudan görüşmelerle aynı olmadığını görmek sevindiricidir. Bu tartışmaların sürekli olarak alevlendirilmesi de olumlu olarak değerlendirilmesi gereken bir durumdur. Sonuç olarak, çocuklarımızın neyi bilmesi gerektiği ve bunun hangi değerleri oluşturacağı ciddi bir meseledir.

Öte yandan, meseleye bu kadar ilgiyle yönelinmesi bazı rahatsızlıklara da yol açmaktadır. Yukarıdaki paragrafın son cümlesindeki bir kelime, buna ilişkin bir nedene açıklık getirmektedir. Tüm bu muhafazakar köşe yazarlarına, politikacılara, şirket yöneticilerine ve diğerlerine göre eğitim bir "iş" tir (business) ve diğer işlerden farklı bir muameleye tabi tutulmasına da gerek yoktur. Bu görüşün giderek daha da yaygınlaşıyor olduğu gerçeği, endişe verici eğilimlere kanıt teşkil etmektedir. Eğitim üzerine beyanda bulunan seslerden ancak çok güçlü olanlar işitilebilmektedir. Her ne kadar politik, ekonomik ve kültürel güce sahip olanları organize ede-

cek tek bir birleştirici duruş yoksa da, bunların etrafında yer aldıkları merkezi eğilimler daha muhafazakardır.

Bu ifadelerle anlatılmak istenen nedir? Son bir kaç on yıldır, özellikle muhafazakar gruplar özel okulların ve dini okulların kamu tarafından finanse edilmesi konusunda baskı yapmaktadırlar. Bu hareketin başını, kupon (voucher)^(*) tasarısı çekmektedir. Kupon sisteminin taraftarlarına göre, gelişme ancak okulları rekabetçi piyasa şartlarına zorlamakla elde edilebilir. Bu baskılar, diğer saldırılarla da desteklenmektedir. Bu anlayışa göre eğitim programında "gerçekler,, kaybolmuştur. Okullarımız daha moda ya uygun (ve aşırı derecede çok-kültürlü) olan ve bizi bu kadar büyük bir ulus haline getiren bilgiyi dışlayan konulara doğru kaydıkcđa, geleneksel içerik ve yöntemler bir kenara atılmaktadırlar. Standartları yükseltin. "Gerçek" bilgiye dayalı daha fazla sınav koyun. Bu testlerde başarısız olan öğretmen ve öğrenciler için çıtayı yükseltin. Onlara göre okullarımızın yıllardan bu yana takdir edilen içeriğine ve daha geleneksel yöntemlere dönüşünün garantisi bu olacaktır. Eğer testler yetmiyorsa geleneksel yöntem ve içeriği yasal hükme bağlayıp devlet düzeyinde kanunlaştırın.

Kuponlu eğitim herkesin dilinde ve aynı zamanda da mahkemede. Sonuçları öğrencinin geleceği konusunda önemli kararların alınmasında belirleyiciliği olan sınavlar (High stakes testing)^(**) da herkesin dilinde ve aynı zamanda bir kaç şehirde alelacele başlatıldığında ortaya çıkan zarar verici bürokratik ve teknik sorunları belgeleyen haberlerde. Geleneksel yöntem ve içeriğe ilişkin sözü edilen bu baskılara kanıt bulmak da hiç zor değil. Bir kaç eyalette yoğun biçimde tar-

tışılan ve okuma yazma öğretiminde heceleme sistemini ön-gören yasa tasarıları sunuldu ve bazıları da kabul edildi. Öğrencilerin dil ve okuma-yazmaya ilişkin yaşam deneyimle-riyle ilgili öğelerin kullanımına dayanan kalıplaşmış “Tam-dil” yöntemi, yaygın bir biçimde heceleme sisteminin yerine geçtiği söylenmektedir. Bunun böyle olduğuna ilişkin çok az kanıt vardır çünkü çoğu öğretmen, ihtiyaçlara göre bir çok yaklaşımın bir “karma,,sını uygulamaktadır.¹ Ancak, tüm bunlar, eğitimin muhafazakar yeniden yapılandırmasıyla yakından ilgilenenlerin gündemine girmemiştir. Bu tür yasal yaptırımlara destek olan aynı gruplar sık sık, evrim teorisi-nin öğretilmesine karşı yapılan saldırıların ve Tanrı'nın yol gösterici kelamının okullardan uzaklaştırıldığı iddialarının da destekleyicileridir.

Bütün bu hareketler eş zamanlı olarak cereyan etmektedir. Bir dizi baskının daha yeni farkına varılmışken, bir diğeri başka bir yönden devreye girmektedir. Güya bunların her bi-ri “mutlak” cevaba sahiptir, yeter ki biz bunların sadık takip-çileri olalım. Bu baskıların her biri tek başına var olmamak-ta, daha kapsamlı dinamiklerin içinde yer almaktadır. Bura-da hemen bir ara vererek bunları hem eğitimde hem de bi-zimki gibi toplumlarda daha geniş ekonomik ve ideolojik güçlerle girdiği ilişkiler içerisinde anlamlandırmak istiyorum. Bu baskılar ve zorlamalar son derece karmaşık olduğu için müsaade ederseniz bu anlamlandırma işlemine daha doğrudan bir yöntemle –gerçek bir örnek içerisinde bir öğ-renci, bir öğretmen ve bir okul hakkındaki hikayeyle- başla-yayım.

Joseph'in Hikayesi

Joseph, masamda hıçkır a hıçkır a ağlıyordu. Zor bir çocuktu, çetin bir vakaydı ve hayatı öğretmenlerine zehir eden bir tip-ti. Topu topu 9 yaşındaydı ve milletin ortasında paçama yapışmış ağlıyordu. Doğu sahillerinde bir kentte, memleketin en fakirleştirilmiş semtlerinden birinde yıkık dökük bir okul binasındaki 4. sınıfta okuttuğum öğrencilerimden birisiydi. Bu yılı çıkarıp çıkaramayacağıma dair endişelerim vardı. Sınıfta Joseph gibi bir sürü çocuk vardı ve ben sürekli olarak talepler, bürokratik kurallar ve çocuklara nüfuz edemeyen, onların gerçek sorunlarının üzerinden atlayan bir sürü dersle boğuşmaktaydım. Ama, bunu öğretmesi amaçlanarak yürürlüğe konan müfredat ve ders kitaplarının hedefinden çok uzaklarda olmasına rağmen, yine de bir şekilde tatmin edici, zorlayıcı ve önemli bir yanı da vardı bu işin. Tüm bunlar hem benim hem de çocuklar için sıkıcıydı.

O okulun bağlı olduğu eğitim müdürlüğünün hazırlamış olduğu kitabı açıp da ilk gün öğrencilerin sıralarını daire biçimine getirip kendilerini tanıtılmalarını öneren "başlangıç der-si" önerisiyle karşılaştığımda işlerin nasıl gideceğini anlamıştım. Sorun bu tür bir aktiviteye karşı çıkmam filan değil, yeterli sayıda sağlam sıra, hatta sandalye bulunmamasıydı. Çocukların bazılarına oturacak yer yoktu. Bu ders, öntümdeki eğitim planının ve onu planlayanların gerçek olmayan bir dünyada benim ve kent yoksullarının yaşadığı bölgedeki bu sınıftaki çocukların hayatıyla esasta hiçbir ilgisi olmayan bir dünyada yaşadıklarını anladığım ilk dersti -tabi ki sonuncusu da değildi-.

Ama işte Joseph buradaydı ve hala ağlıyordu. Bütün yıl boyunca onunla müthiş derecede ilgilendim. Birlikte öğle yemeği yedik, hikayeler okuduk, birbirimizi tanıdık. Onun beni bazen tamamen umutsuzluğa sürüklediği zamanlar olduğu gibi, onu sınıftaki en duyarlı çocuklardan birisi olarak gördüğüm zamanlar da oldu. Bu çocuktan vazgeçemiyordum. Karnesini henüz almıştı ve karne ona sınıfta kaldığını söylüyordu. Okulun yasaları iki dersten başarısız olan bir çocuğun (bu iki derse davranış notları da dahildir) sınıfta kalacağına hükmediyor. Joseph, beden eğitimi ve aritmetikten kalmıştı. İlerleme katetmiş olsa bile, aritmetik derslerinde gözlerini açık tutmakta güçlük çekiyordu, kent-çapında yapılan zorunlu sınavlarda başarısız olmuştu ve beden eğitiminden de nefret ediyordu. Annesi gece vardiyasında çalışıyordu ve Joseh annesiyle vakit geçirebilmek için gece geç saatlere kadar bekliyor ve uyanık kalıyordu. Ve öğrencilerin beden eğitimi derslerinde yapması istenen şeyler de ona göre "eziyet"ti.

Yalnız, Joseph yıl içerisinde gerçekten de bir ilerleme kaydetmişti. Ama bana onu sınıfta bırakmam söyleniyordu. İşlerin gelecek yıl daha da kötüleşeceğini biliyordum. Sınıflarda yine yeterli sayıda sıra olmayacaktı. Bu kesimdeki yoksulluk, yine inanılmaz düzeylerde olacaktı, ve sağlık hizmetleri, beceri kazandırma eğitimleri için fonlar, ve diğer hizmetler ortadan kalkacaktı. Önceden işçi kasabası olan bu yerde, insanların çalışabilecekleri işlerden alacakları ücret içler acısıydı ve ebeveynlerin her ikisi de çalışıyor olmasına rağmen Joseph'in ailesinin geliri son derece yetersizdi. Bildiğim diğer bir şey de, hergün sınıf içerisinde ve akşamları da bir sonraki güne hazırlık olarak evde yaptıklarım göz önünde bulun-

durulduğunda, Joseph için şimdiye kadar yaptıklarımın daha fazlasını yapabilmemin imkansız olduğuydu. Ve, sınıfta bırakmam beklenen 5 çocuk daha vardı.

Ve, Joseph ağlıyordu, ikimizde bunun ne anlama geldiğini biliyorduk. Ne bana, ne de Joseph gibi çocuklara gelecek yıl için fazladan bir yardım yapmayacaklardı. Vaadler lafta kalmaktan öteye gitmeyecekti. Sorunlar hakkında sözler verilecekti. Öğretmenler, veliler, öğrenciler suçlanacaktı. Ama eğitim sistemi kendi bildiği şekilde kalacaktı ve bu sistem üzerinden daha yüksek standartlar talep etmeye devam edilecekti. O topluluktaki ve devletteki ekonomik ve politik iktidar yapısı "her zamanki haliyle" devam edecekti.

Bir sonraki yıl, Joseph okula gelmekten vazgeçti. Ondan aldığım en son haber hapse düştüğüydü.

Bu hikaye uydurma değildir. Bu olay gerçekleştiğinden bu yana söz konusu bölgede ve okulda işler öncekine göre çok daha kötü durumda. Ve öğretmenlerin, yöneticilerin ve yerel grupların üzerindeki baskı eşit oranda kötü. Bu da soyut olarak iyiymiş gibi gelen ama sınıf içi öğretim düzeyinde uygulamaya kalktığımda tersi sonuçlar veren ve üzerinde bu kadar durduğumuz standartlar, arttırılan sınavlar, piyasalaştırma ve kupon sistemi ve diğer eğitim "reform"larına neden güvenmediğimi açıklıyor. Beni bu kitabı yazmaya teşvik eden de, reform önerileri ve sınıfta uygulanan eğitimler arasındaki çelişki konusundaki duyarlılıktır.

Bir sonraki bölümde muhafazakar modernleşme olarak adlandıracağım karşı karşıyayız. Bu, eğitimde rol alan etkenlerin gücü, ancak tuhaf bir bileşimidir. Bir çok eğitimci, ak-

tivist, eleştirel araştırmacı ve diğerlerinin ulusumuzun, okullarımızın, öğretmenlerimizin ve çocuklarımızın yaşamına tehdit oluşturduğunu düşündükleri bir bileşim. Belirttiğim gibi, bize okullarımızı rekabetçi piyasa ortamına sürerek, "özgürleştirmemiz", geleneksel ortak kültürü "müz"ü yeniden inşa edip disiplin ve karaktere vurgu yapmamız, okulun içindeki ve dışındaki tüm davranışlarımızın rehberi olarak "Tanrı'yı" sınıflarımıza geri getirmemiz, ve daha sert ve katı standartlar ve sınavlar aracılıyla merkezi kontrolü sıkılaştırmamız söyleniyor. Bütün bunları aynı zamanda yapmamız bekleniyor. Ayrıca, bütün bunların herkesin çıkarına olan bir eğitimi garanti altına alacağı bekleniyor. Ama belki de işler hiç de sanıldığı gibi olmayabilir.

Eğitim, çoğu kez, tarafsız bilginin öğrencilere verilmesi olarak anlaşılmaktadır. Bu söylemde, okulun temel rolü, öğrencileri günümüzün değişen dünyasında rekabet edebilmeleri için gerekli bilgilerle donatmaktır. Buna bir de bütün bunları olabildiği kadar düşük maliyetle ve verimli bir biçimde halletmemizi söyleyen ek bir hüküm eşlik etmektedir. Bütün bunların üstesinden başarıyla gelip gelmediğimizin nihai göstergesi de öğrencilerin başarı sınavındaki genel ortalaması olacaktır. Tarafsız bir eğitim programı, neticede okul finansmanına bağlı olan tarafsız bir sorumluluk sistemine bağlıdır. Düzgün işlediğinde, bu bağlantıların hak ettiği ödülü garanti altına alacağı varsayılır. "İyi" öğrenciler, "iyi" bilgiler öğrenecek ve "iyi" işler bulacaklardır.

Oluşturulan bu iyi okul, iyi yönetim, ve iyi sonuçların bir kaç kusurun ötesinde sorunları vardır. Buradaki tarafsız bilgiye ilişkin iddialar düpedüz yanlıştır. Hangi bilginin ve kimin

bilgisinin "resmi" olduğu üzerine tarih boyunca bir çok ulus içerisinde tartışmalara neden olan çelişkilerden bir şeyler öğrenmişsek bu bize bir ders olmalıdır. Bilgi ve iktidar arasında karmaşık ve muğlak ilişkiler vardır.² Bu bilginin kimin bilgisi olduğu, bunu kimin seçtiği, nasıl savunulduğu gibi konular akla sonradan gelen ikincil düşünceler şeklinde eklemeler değil, temel meselelerdir. Bu iyi eğitim yapılandırması, yalnızca bilgi politikalarını marjinalize etmekle kalmakta, öğrencilere, öğretmenlere ve topluluğun diğer üyelerine inisiyatif tanımamaktadır. Bu durum, bazı yönlerden Ball'un "ölülerin müfredatı"³ olarak adlandırdığı şeye denk düşmektedir.

Dahası, maalesef varolan eğitim modellerimizin çoğu, bu toplumu köklü bir şekilde karakterize eden eşitsizlikleri onaylama ya da en iyi ihtimalle, bu eşitsizliklere dokunmama eğilimindedir. Bu eşitsizliklerin çoğu, okul ve ekonomi, toplumun daha geniş bir kesiminde toplumsal cinsiyet, sınıf ve ırk ayrımları, popüler kültüre ilişkin karmaşık politikalar ve eğitimi finanse etme ve destekleme (ya da bunu yapmama) yöntemlerimizle ilgilidir.⁴ Ücretli işgücü piyasasının aslında nasıl bir şey olduğunu daha yakından incelediğimizde eğitim ile iyi meslek arasındaki ilişki daha da zayıflamaktadır. Menkul kıymetler borsası ve yaratılan servetler üzerine pembe istatistikler, gerçekte varolan ekonomi içerisinde bir çok işin düşük vasıf ve düşük formel eğitim gerektirdiği gerçeğini perdeliyor. Sözde mükemmel serbest piyasa ekonomimizin gerçekte sunduğu iş imkanlarıyla eğitimin vaadettikleri arasında bilinçli bir uyumsuzluk vardır. Bu, toplum içerisindeki ırk, toplumsal cinsiyet ve sınıf ayrımının körüklenmesiyle yakından ilgili olan bir uyumsuzluktur.⁵

Elbette, piyasalar ile eğitim arasında çok daha olumlu bir ilişki görenler de vardır. Bunlara göre piyasalar çocuklar için, ama bundan daha da fazla bir biçimde, piyasalaştırılmış okullara yatırım yapan yatırımcılar için bir umut kapısı olabilirler. Onlara göre Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 700 Milyar Dolar'lık eğitim sektörü dönüşüme uğramak için yeterince olgunlaşmıştır. Dev karlar için altı oyulacak geniş bir saha olması anlamında "sağlık hizmetlerinden sonra sıradaki alan" olarak görülmektedir. Burada hedef, kamu tarafından kontrol edilen ve kar amacı gütmeyen eğitim kurumlarının büyük bir kısmını, "birleşik, profesyonel olarak işletilen ve eğitimin her düzeyini kapsayan kar amaçlı işletmeler" haline getirmektir.⁶ Şu anda nispeten daha az kar getirirse de, kar-amaçlı şirketler hukuk fakülteleri kurmakta, ilk, orta ve lise düzeyinde okullar kurup yönetmekte, fabrika düzeyindeki ve işletmelerdeki eğitimlere dahil olmaya çalışmaktadırlar. Şirketlerden, yatırım fonlarından ve hatta sizin emekli maaşlarınızdan (eğer bir emekli aylığı alabilecek kadar şanslıysanız) kesilen milyarlarca dolar, kar amaçlı eğitim işletmelerine aktılmaktadır. Columbia Üniversitesi Eğitim Fakültesi dekanı Arthur Levine'in ifadesiyle sermaye asıl olarak şunu demektedir: "Başınız darda ve sizin ekmeğinizi elinizden alacağız!"⁷ İşin içindeki özel şirketlerin temel hareket noktaları bellidir. Aynı zamanda, kamu okullarından geldiğini varsaydıkları fazlalıkları tüketir tüketmez, vergiler yerine yatırımcının parasını kullanarak eğitimi, verimli bir şekilde işleyen ve karlı bir mekanizma haline getireceklerdir.⁸ Merak ediyorum acaba iş sahipleri ve yatırımcıların kapatıkları fabrikaları taşıdıkları, yaşanabilir bir ücret, eğitim, sağlık ve emeklilik gibi haklar için para ödemek zorunda

kalmayacakları sendikasızlaştırılmış bölgelerdeki bir şehir-
den gelen Joseph, -belki de kısa bir süre içinde kar amaçlı bir
kurum haline getirilecek olan- hapisanede otururken bu ko-
nu hakkında ne düşünürdü?

Muhafazakarların Gündemi

Şu ana kadarki yorumlarımdan, bu kitabın politika/egitim
yelpazesinin bir yerlerinde yer aldığını düşünmüş olabilirsiniz.
Tüm ülkelerdeki politik görüşleri geleneksel olarak
"sol" ve "sağ" olarak kategorize etmek bazen sorunlara yol
açabilir ancak ben kendimi bilinçli bir şekilde ve herhangi bir
özüre sığınmadan "sol" da ifade ediyorum. Bana göre, Ame-
rika Birleşik Devletleri hem sağın hem de solun hangi bağ-
lamda bir deneyim olduğuna dair üzerine tartıştıkları geniş
bir deneyim alanı olarak durmaktadır. Bu konudaki tartış-
malar önemlidir ve kuşkusuz devam edecektir. Aslında bu
tartışmalar, ulusun politik olarak yaşamını sağlayan kan gi-
bidir. Ancak Richard Rorty'nin de belirttiği gibi bunun böy-
le olmasını sağlayanın sol olduğunu düşünüyorum.

*Sağ, herhangi bir şeyin değişmesine pek de gerek oldu-
ğunu düşünmemesindedir ki: ülkenin genel olarak iyi
durumda olduğunu ve hatta belki de geçmişte daha iyi
bile olmuş olabileceğini düşünür. Asıl bela ve ütopyacı
bir saflık olarak gördüğü şey, solun toplumsal adalet
mücadelesidir. [Yine de] Sol, tanım olarak umudun
partisidir. Ulusun henüz yeterince ilerlememiş olduğu
konusunda ısrarcıdır.⁹*

Rorty, ilerici eleştirinin ulusun gelişmesindeki rolü hakkında
doğru bir anlayışa sahiptir. Tüm bunlardan sonra, çoğumu-

zun “doğal” kabul ettiği sosyal programların neredeyse tamamı –örneğin sosyal güvenlik- temel insan haklarının inkarına karşı geliştirilmiş olan ilerici hareketler sayesinde oluşmuştur. Ancak, Rorty “sağ, pek de bir şeylerin değiştirilmesi gerektiğini düşünmez” derken bir konuyu göz ardı ediyor, zira, sağın önemli bir kısmı, radikal dönüşülerle derinden ilgilidir. Son bir kaç on yıldır sağ, çoğumuzun doğal kabul ettiği bu haklara karşı planlı saldırılar gerçekleştirmiştir. Tüm kamusal alan sorgulanmaya başlandı. Kamu kurumlarına yönelik saldırılar eğitime oranla çok daha yaygınken, eğitim kurumları sağcı eleştirilerin merkezine oturmaya başlamıştır. Tam da bu nedenle, bu kitabımda(***) amaçladığım şey, sağcı eğitim politikalarının, önermelerinin ve programlarının analizi yapmak –bunların gerçeğ dünyadaki etkilerini incelemektir.

Benim bunu yapma nedenim, belli bir politik iddiaya dayanmaktadır. Sağcı politikalar şimdiye kadar olmadığı ölçüde güçlüdür ve bunlarla baş etmeyi öğrenmeye ilişkin en önemli nokta, onların neler yapmış olduklarını ve neler yapmakta olduklarını anlamaktır. Sağcı hareketlerin geniş bir sosyal ve ideolojik projesi vardır. Bunun nasıl işlediğini ve neden bu kadar başarılı olduğunu anlamak, buna karşı olanlarımıza, en etkili şekilde mücadele etmenin yolları hakkında ipucu verecektir. Bana göre, sağı durdurmak istiyorsanız, onun neler yaptığını iyice incelemeniz gerekir. Bu kitap bu konuya değinmektedir.

Burada özcülüğe kaymamaya dikkat etmeliyiz. Sağ, homojen bir hareket değildir. Bazı yönleri birbiriyle çelişirken diğer bazı yöneleri üst üste düşen ve farklı vurgulara sahip çe-

şitli güçlerin bir koalisyonudur. Bu nedenle de, bu kitabın diğer amaçlarından birisi de, sağ hareket içerisindeki bu çelişkileri ve bu gerilimlerin toplumun istenilen yönde değişmesi için yaratıcı bir biçimde nasıl çözüldüğünü incelemektir. Ancak değişimin planlandığı bu yönlerden hiçbirinde Joseph gibi çocuklar uzun vadede hiç bir fayda görmeyeceklerdir. Ama yine de tesbit etmek gerekir ki, eğitime ilişkin muhafazakar önermelerin hiç birine katılmasam da, okulların varolan halleriyle kalmalarını düşünceşizce savunmak da saflık olurdu. Bazı insanların okul sistemine ilişkin muhafazakar eleştirileri dinlemelerinin bir sebebi de bu kurumların gerçekten sorunlarının olmasıdır. Aslında okullara ilişkin daha eleştirel ve demokratik bazı reformların popüleritesinin nedenlerinden birisi de budur.¹⁰ Ancak, sorunların varlığını kabul etmek, muhafazakar "çözüm" önerilerini onaylamak anlamına gelmez.

Sağcı gündemin en önemli amaçlarından birisi de, sağduyuyu değiştirmek, temel kategorilerden bir çoğunun, toplumsal ve eğitimsel dünyayı anlamak ve bunun içerisinde kendi yerimizi tesbit edebilmek için kullandığımız anahtar kelimeleri değiştirmektir. Çoğu kez, bu gündemlerin en temel görüşü, kimlik politikaları olarak nitelendirilmektedir. Burada yapılacak şey, kim olduğumuz ve temel kurumlarımızın bu değişen kimliğe nasıl karşılık vermeleri gerektiği meselelerini köklü bir biçimde değiştirmektir. Özellikle, kim olduğumuz ve kurumlarımızın nasıl olduğu meselesi kimliklerimizi üretme ve bu kimliklere ilişkin yeni algılamaları yürürlüğe koyma gücüne kimin sahip olduğuyla yakından ilgili olduğu için bu konuya biraz daha değinelim.

Sağı Anlamak

Üzerinde yaşadığımız dünyayı anlamaya çalışmak ve onu değiştirmek için kullandığımız kavramlar, bulduğumuz yanıtları kendiliğinden belirlemezler. Yanıtlar kavramlar tarafından değil, bu kavramların yorumuna etki eden iktidar ilişkileri tarafından belirlenirler.¹¹ Ancak, eğitim üzerine yapılan tartışmalarda sürekli olarak ortaya atılan anahtar kelimeler vardır. Bu kelimelerin, içinden çıktıkları toplumsal hareketlerle ve kendi üzerlerine dönen mücadelelerle yakından bağlantılı bir tarihi vardır.¹² Bu kelimelerin kendi ayrı tarihleri vardır ancak bunlar giderek daha fazla birbiriyle bağlantılı hale gelmektedirler. Kavramları sıralamak kolaydır: piyasalar, standartlar, Tanrı ve eşitsizlik. Bu başlıklardan her birinin altında, hassas bir anlama sahip olan ve gündelik hayatımızda farklı özelliğe sahip iktidarlara işlerlik kazandıran yöntemlerin desteklendiği bir dizi kavram daha vardır. Bunlar arasında da, demokrasi, özgürlük, tercih, erdem, aile, kültür ve diğer bazı kavramları sıralayabiliriz. Bütün bu kavramlar da sonuçta metinlerarası bir nitelik taşır. Bu kavramlardan her biri ayrı ayrı "uygun" kurumlar, değerler, toplumsal ilişkiler ve politikalarla ilgili bir varsayımlar dizisiyle bağlantılıdır.

Bu durumu bir yol haritasına benzetebiliriz. Bir anahtar kelimeyi kullanmak -piyasalar- sizi tek yöne giden ve bazı yerlerde çıkışları olan ama diğer yerlerde çıkışı olmayan bir otobana sokuyor. Eğer piyasa adında bir otobana girmişseniz, yolunuz ülkenin ekonomi denen bölgesine gidiyor demektir. Bireysellik denen ve tüketici tercihi adlı bir yol üzerindeki bir çıkışa doğru gidirsiniz. Bu durumda, ola ki hari-

tada var ise, sendikalar, kollektif özgürlük, ortak fayda, politika ve benzer güzergahlardan kaçınmak gerekir. İlk yol, tek hedefi –tartışmalarla filan çok zaman harcamadan en hızlı ve en ucuz yöntemle varmak- olan basit bir yoldur. Ancak ikinci bir yol daha vardır ve bu yol, nereye gitmek istediğimize ilişkin olarak epey bir kollektif müzakereyi gerektirmektedir. Bu, sadece varılmak istenen hedef hakkında değil, gidilecek güzergahın kendisi üzerine de sürekli bir müzakereyi öngörür. Bunun çıkışları da ilk rotada kaçınılan çıkışlardır.

Gördüğümüz gibi, haritaları ve yolları oluşturan güçlü çıkarlar vardır. Bazıları bireysel tercih denen yola çıktığı için sadece piyasa adlı güzergahu tercih etmekte. Diğer bazıları bu yolu ancak, “gerçek kültür” ve “gerçek bilgi” gibi uzun bir geçmişe sahip çıkışlara varmak koşuluyla tercih ederler. Başka bir takım kişiler ise piyasa yolunu seçerler çünkü Tanrı, onlara kendi yolunun bu yol olduğunu söylemiştir. Ve son olarak da, bazı başkaları da bu tura, harita yapma ve hedeften ne kadar uzakta olduğumuzu tesbit etme yetenekleri olduğu için katılırlar. Bu çeşitli gruplar arasında hangi çıkışlarda durulması gerektiği konusunda bazı tartışmalar –bazıları sürekli olan gerilimler- ve bazı mutabakatlar vardır ama eninde sonunda hepsi aynı güzergaha girerler.

Bu hikayelendirme gerçeğe çok önemli açılardan işaret etmektedir. Bir sonraki bölümde daha detaylı bir şekilde inceleyeceğim bu gruplardan ilki neoliberallerdir. Bunlar piyasalara ve “kişisel tercih” anlamında özgürlüğe sıkı sıkıya sarılmışlardır. İkinci grup olan yeni-muhafazakarlar, geçmişte

yaşanmış bir devr-i saadet vizyonuna sahiptirler ve disipline ve geleneksel bilgiye dönüşü arzu ederler. Üçüncüsü, otoriter popülist olarak adlandırdığım ve bütün kurumlarımızda Tanrı(larına) dönmeyi isteyen muhafazakar evanjelik protestanlar ve kökten dincilerdir. Ve son olarak da, hedefimize varıp varmadığımız konusundaki uzmanlar ve haritacılar olan ve profesyonel yöneticilerin belli bir kesimini temsil eden ye-ni orta sınıf vardır.

Sağdaki bu karmaşık çıkar yapılanmasını analiz ederken, Eric Hobsbawm'ın tarihçinin ve toplumsal eleştirinin görevi olarak tanımladığı misyona uygun davranacağım. Hobsbawm'a (ve bana göre) bu misyon, "vatandaşlarımızın unutmayı arzu ettikleri şeyler için profesyonel hatırlatıcılar" olmaktadır.¹³ Yani, eğitimde en sağcı politikalarındaki namevcut varoluşları, yani orada olmayan orasını, detaylandırmak istiyorum. Kullandıkları dil, bazı şeylerin altını "gerçek" sorunlar olarak çizerken, diğer şeyleri marjinalleştirmek için nasıl işliyor? Öne çıkardıkları politikaların ne gibi etkileri var? Nasıl oluyor da, sağın çeşitli fraksiyonlarının ortaya attığı ve birbiriyle çelişir görünen politikalar -kupon sistemiyle eğitimin piyasaya açılması, öngörülen ortak kültüre ve "batı" geleneğine dönüşe yönelik baskılar, Amerika'daki okul ve sınıflara Tanrı'nın dönüşünü sağlamaya yönelik çabalar, ulusal ve eyalet çapında eğitim programı -genellikle sonuçları öğrencinin geleceği konusunda önemli kararların alınmasında belirleyiciliği olan sınavların oluşturulması gibi- sağcı gündemleri çeşitli yönleriyle daha ileriye götürecek şekilde yaratıcı bir biçimde bir araya getirilebiliyor?

Tartışmalı Kavram: Özgürlük

Kim olduğumuza ve kurumlarımızın bizimle nasıl bir etkileşim içerisine gireceğine ilişkin tartışmalarda en fazla risk altında olan anahtar kelimelerden birisi, özgürlüktür. Son zamanlarda eğitim alanında çarpıştırılan ideolojik duruşların çoğu bu kelime üzerine değişik varsayımlara sahiptir. Eğitim üzerine yapılan tartışmalarda değişik kullanımları sık sık ortaya atıldığı için, bu kavramın ağırlıklı kullanımlarının tarihçesine bir göz atmakta fayda var.

Özgürlüğün anlamıyla ilgili ilk kurumlarımızdan bazıları dindir. Örneğin, Hıristiyanlığa ait özgürlük ideali vardır. Ancak bu, genel anlamda dünyevi değil, ruhani bir özgürlüktür. "Düşüş"ten bu yana, "insan arzu ve hürsına yenilme eğiliminde olmuştur."¹⁴ Burada özgürlüğün özel bir anlamı vardır: insanın günahlarla dolu bir hayatı terkedip tüm hareket ve davranışlarıyla İsa'yı kucaklaması. Özgürlük ve kulluk, özü itibarıyla yan yana durduğu için bu özgürlük anlayışında bir çelişki olduğu düşünülebilir. Ancak bunlar karşılıklı olarak birbirini pekiştiren şeyler olarak görülmektedir. İsa'nın öğretilerini kabul edenler aynı anda "günahlardan özgürleşmiş" ve "tanrının hizmetkârı" olmuşlardır.¹⁵ Özgürlüğün bu ruhani tanımının tohumları, Amerika Birleşik Devletleri tarihinin ilk dönemlerinde Massachusetts'in Püriten yerleşimcileri tarafından atılmıştır. "Doğal özgürlük" kavramıyla, 1645'te Massachusetts Kolonisi'nin koyu katolik valisi John Winthrop tarafından ortaya atılan "ahlaki özgürlük" kavramı arasındaki fark oldukça açıktır. İlki, "kötülük yapabilme özgürlüğü" iken, ikincisi "sadece iyi olanı yapabilme özgürlüğü" idi. Aradaki ayrımın tarihsel etkileri çok ilginçtir.

Kendini inkar ve ahlaki tercihten kaynağını alan özgürlük tanımı, ifade, din, hareket ve kişisel davranış özgürlüğüne getirilen katı kısıtlamalarla uyum içerisindedir. Kişisel arzular, toplumun ihtiyaçlarına boyun eğmek zorundaydı ve "Hıristiyan özgürlüğü", sadece Tanrı'nın iradesine değil, laik otoritelere de teslimiyet anlamına geliyordu- birbiriyle bağlantılı sorumluluk ve görevlerin iyi anlaşılmalı bir bütünlüğüne, gönüllü olmak kadar tam bir teslimiyet. Kolonyal New England'da en yaygın kamusal suç, "otoriteye itaatsizlik"ti.¹⁶

"Cumhuriyetçi" diye adlandırabileceğimiz görüşler, özgürlüğün dini tanımlarına ya kısmen karşı çıkmış ya da onu başka bir tanesiyle ikame etmişlerdir. Burada yurttaş (ki son derece cins-ayrımçı bir tarzda erkek olarak belirlenmiştir) özel kişisel çıkarından ziyade ortak faydaya erişme anlamında en yüksek pratiğe ulaşmıştır. Burada da çelişkili yönler vardır. Bu, tüm toplumun ortak haklarına bir değer atfederek "güçlü" demokrasinin bir formu olarak biçimlendirilebilirdi. Ancak, gerçek dünyaya uyarlandığında böylesi bir cumhuriyetçilik düpedüz sınıf temelli bir görüş ortaya koyabilirdi. Bu görüş, "sadece mülk sahiplerinin erdem denen özelliğe sahip olduğu" fikrinde açıkça ortaya konmaktadır.¹⁷ Böylelikle sıradan insanlar açıkça erdemsiz sayılmaktadırlar.

Özgürlüğe ilişkin dini ve cumhuriyetçi görüşler tek başına değildirler. Tanrı'yla birlikte yaşama özgürlüğü ve ortak irade aracılığıyla ve yönetilenlerin rızasıyla yönetmekle yükümlü bir devlette yaşama özgürlüğü, 18. yy liberalizminde kutsanan ve özü itibariyle kişisel ve özel olan belirli bir öz-

gürlük teorisiyle birleştirilmiştir. Klasik liberallere göre, özgürlük ancak kişisel çıkarlar ve özel yaşam alanını devletin müdahalesinden koruyarak teminat altına alınabilirdi. "Kamusal yarar, hükümetin bilinçli bir şekilde izlediği bir ideal olmaktan çok, özgür bireylerin kendi kişisel arzularını gerçekleştirmek için izledikleri çabaların sonucuydu."¹⁸

Burada olumlu momentler söz konusudur. Bu klasik liberalizmin, öncelikler hiyerarşisine ilişkin bütün bir sıralamayı ve bireysel ilerlemeyi son derece zorlaştıran düzenlemeleri sorgulanır hale getirdiğini kabul etmek gerekir. Böylece, hem aristokrasiden bağımsız ve sözleşmeye dayanan şirketlerin haklarını, hem de dini hoşgörüyü ilişkin hakları yerleşik hale getirmiştir. Dahası, yine hiç şüphesiz, "insanoğlu"nun devletin yasal olarak ihlal edemeyeceği doğal haklara sahip olduğu" inancı, oy hakkından mahrum olan kadınların, ücretli işçilerin ve kölelerin sürekli olarak karşlarına dikilen toplumsal ve eğitimsel hak mahrumiyetine başkaldırmalarına temel teşkil etmiştir. Yine de, bunu söylerken belirtmekte fayda var ki, hem cumhuriyetçilik, hem de klasik liberalizm düşünceleri, ancak belli bazı insanların özgürlüğe ilişkin bu hakların kullanılma yetilerinin olduğu fikri üzerine inşa edilmiştir. "Bağımlı insanlar kendilerine ait bir iradeye sahip olmadıkları için kamusal konulara katılma yetisine de sahip değildirler." Bu özgürlük tahayyülünde kendini yönetme ve kendisi hakkında karar verebilme yetisi temel alınunca, kendi yaşamlarını kontrol edemeyen kişilere yönetimde söz hakkı verilmemesi gerekiyordu. Böylece, ekonomik özgürlük, politik özgürlüğün temel belirleyeni haline geldi. Özgürlük ve mülkiyet içiçe geçti ve ekonomik bağımsızlık, değerli olmanın belirleyici faktörü oldu.¹⁹

Bunun sınıf, cinsiyet ve ırk meseleleriyle nasıl bir bağlantı içerisinde olduğunu görmek çok zor değildir. Kaynağını ekonomik bağımsızlıktan alan herhangi bir özgürlük tanımı, doğası itibatiyle, ekonomik bağımsızlığa sahip olanlarla olmayanlar arasına bir ayırım çizgisi koyacaktır. Bu ayırım, toplumsal cinsiyet ilişkilerinde de vardır çünkü kadınlar bağımlı varlıklar olarak görüldükleri için bu özerklik ideali, eril özellikler üzerinden tanımlanmıştır.²⁰ Ayrıca, köleler ve derisi renkli insanlar ya hayvansı ya da çocuk niteliklerine sahip olarak görülmüştür. Özgürlük, doğaları itibariyle bağımlı olan kişilere atfedilebilecek bir şey değildir, çünkü "onlar insan değil mal" dır.

Özgürlüğün anlamını kavramaya yönelik bu yöntemlerin aksine, ilerici hareketler, bireysel özgürlüğe ilişkin klasik liberal kavrayışın bazı unsurlarını alarak onu radikalleştirip bu kavram etrafında bir hareketlilik yarattılar. İfade özgürlüğü, işçi hakları, ekonomik güvence, kadın hakları, doğum kontrolü, kendi bedeni üzerine karar verebilme hakkı, toplumsal bilince sahip ulusal ve bölgesel devlet, ırksal adalet, gerçek anlamda eşit bir eğitim hakkı, ve toplumsal adalete ilişkin diğer bir çok mücadeleler etrafında örgütlenerek eğitime ilişkin olan ve olmayan konuları da kapsayan geniş çaplı bir özgürlük tanımı için savaşım verdiler. Bu listenin de dışına taşan ve çevre, gey ve lezbiyen hakları gibi aktivist grupların fedakarca yaptıkları mücadelelerin uzun bir tarihi olduğu için, bu daha geniş özgürlük tanımının temel bileşenleri, hem devlet, hem de sivil toplum içerisinde kurumsallaşmıştır. Bizim özgürlük düşüncemiz, bu bölümün başında anlatılan daha sınırlı tanımların çok ötesinde derinleşmiş, dönüşüme uğramış ve genişletilmiş bir bakıştır.²¹ Ancak bu

daha geniş özgürlük ideali ve bununla ilgili olarak elde edilmiş kazanımların her biri tehdit altındadır.

Örneğin, tüketici kültürü geliştikçe, özgürlüğün elde edilmesinin ölçütü, ücretli ve ücretsiz işgücü etrafındaki toplumsal ilişkiler gibi konulardan piyasanın taleplerinin karşılanmasına kaydı.²² Bunun kökleri, liberalizmin klasik tanımlarındaki kişisel özgürlükle ilgili düşünceye dayansa da, bazı yorumcuların bize hatırlattığı gibi, özgürlük kişinin piyasa taleplerini karşılamasından ve insanın hoşuna gidene yapmasından daha ötesinde bir şeydir. Bu, çoğu yurttaşımızın etkili bir biçimde mahrum edildikleri şey olan "eldeki seçenekleri formüle edebilmek" için gerçek fırsatlar gerektirir.²³ Eğitimle ilgili sorular göreceğimiz gibi tam da burada devreye giriyor.

Özgürlük için piyasaya başvurulması ve eğitim sorunlarına çözüm olarak kupon sisteminin hararetle savunulması neoklasik ekonomist Milton Friedman'ın entellektüel babası sayılan Friedrich von Hayek'in etkili yazılarında görülür. Hayek'e göre, özgürlük sorunu, güya muhafazakarların sola bu kavramı tanımlaması ve kurumlarımızın ne yapması gerektiği üzerine yapılan tartışmalarla onları harekete geçirmesine izin vermesiyle ilgilidir. Hayek'ten ve diğerlerinden etkilenen liberteryen (devletin her şeyden elini çekmesini isteyen) muhafazakarlar kapitalizmden dolayı özür hissedeceklerine, "gerçek" özgürlüğün adem-i merkezietçi politik iktidar, son derece sınırlandırılmış bir devlet ve serbest piyasaların bir kombinasyonundan oluşabileceği iddiasını ısrarla ileri sürmektedirler. Muhafazakarlar halkın rızasını ancak özgürlük fikrini tekrar sahiplenerek kazanabilmektedirler. Bu tarz bir özgürlüğü kazanabilmek için, gerçek anlamda radikal

politikalara denk düşen fikirler yerleştirmek gerekir. Neoliberallerin savunduğu serbest piyasanın sadece bireysel özgürlüğün en doğru ifadesi olduğuna değil, pazarın da hayatın her alanına genişletilmesi gerektiğine halkın ikna edilmesi gerekliydi. "İnsanlar istediklerini"²⁴ sadece rekabetçi piyasa aracılığıyla elde edebilirler. Piyasalaşmış bir toplumda okullar ne diye piyasanın dışında kalsın? Onların da "özgürleştirilmesi" gerekir.

Ancak, piyasa anlamında özgürlük fikri, bazı muhafazakarlar için fazla liberiteryendi. Özgürlüğün belirleyici faktörü olarak bireysel tercihi ortaya koyuyordu. Bu da mutlak gerçeklere ulaşmak için "aşkın" değerlere olan ihtiyacı göz ardı eden bir tutumdur. "Erdem", ancak "geleneğe", Hıristiyanlığın ahlaki değerlerine ve "Batı" geleneğinin değerlerine dayanan bir özgürlük tanımının kurulmasıyla yeniden tesis edilebilirdi. Çünkü, erdem olmadan özgürlük de olamazdı. Bu muhafazakarlara göre, Hayek ve Friedman'ın özgürlük anlayışı, üyeleri ortak bir mirası paylaşan ahlaki bir topluluk için bir temel oluşturmamaktadır. Marx'ın yerinde bir ifadeyle, yalın bir kişisel çıkar, "ebedi" değerlerin savunulması için uygun bir başlangıç noktası teşkil edemezdi. Esasında, neoliberallerin bireyseliği, okullarda erdem, karakterin ve "gerçek" bilginin kaybolduğundan yakınan William Bennet gibi yeni muhafazakarların öngördüğü geleneğin güçlü ahlaki otoritesiyle birleşmiş organik toplumuyla çalışmaktadır²⁵. Toplumu gayretli bir biçimde sürüklemek istedikleri yere getirmekte kararlıysalar günümüzde muhafazakar hareketlerin çözmek zorunda oldukları belirleyici gerilimlerinden birisi budur²⁶. Bu gerilimin eğitimde pratik olarak nasıl çözümleneceği, bu kitabın üzerinde durduğu temel noktadır.

Toplumu muhafazakar bir yöne doğru hareket ettirme sorunu kısmen yeni muhafazakar argümanlarla seçkinciliğin bir bileşimidir. İnsanlar gerçek ve erdemle ilgili bu kadar soyut fikirlere dayanan bir görüşe nasıl kazanılabilir? Bu, kısmen devlet karşıtı popülizmle, yasalara ve sisteme, refah politikalarının zararlarına, ahlaki değerlerin ve ailenin çözülüşüne ve mülkiyetin kutsallığına vurgu yapılarak kotarılabilmektedir. Erdem, devletin sadece piyasalara değil, evlere ve okullara da karışması neticesinde kaybedilmiştir. Ahlaki değerler, devletin, özellikle de liberal devletin işin içine girmesiyle elden girmiştir.

Bu ikilem kısmen, muhafazakar protestan hareketlerin gelişmesi ve daha sonra da daha geniş bir muhafazakar hedefle birleşmesiyle çözülmüştür. "Dini küçük gören ve ahlaksızlığı yücelten" bir kültürden uzaklaşan muhafazakar Hıristiyanlar, sadece serbest piyasaya değil, güçlü bir ahlaki otoriteye olan ihtiyaca da sıkı sıkıya sarılmıştır. Burada özgürlük, kapitalizmle Tanrı'nın takdir ettiğini düşündükleri ahlaki yaşamın bileşimidir²⁷. Otoriter popülist dini muhafazakarlar, muhafazakar şemsiye altında kendilerine uygun bir yuva bulmuşlardır.

Daha sonra göreceğimiz gibi, tüm bunların büyük bir kısmı hem bilinçli, hem de bilinçli olmayan bir biçimde ırksal dinamikler etrafında örgütlenmiştir²⁸. Bunun temelinde toplumsal cinsiyet ilişkilerini de çevreleyen belirli tarihsellikler ve dinamikler yer almaktadır. Bu görüşlerin ortaya çıkışı yine, ABD'de toplumsal zenginliğin orta ve alt kesimlerden üst tabakalara ve "Üçüncü Dünya"dan "Birinci Dünya"ya aktarılmasının vahşet boyutlarına ulaşmasıyla eş-zamanlılık göster-

mektedir. Bu görüşler kısmen başarılı da olmuştur çünkü, hakim olan ve hem arzuları tetikleyen modernleşmiş bir ekonomi hem de bireylere tercih şansı tanımaya özlem duyan bir özgürlük kavramı, bizi geleneksel Batı değerlerine ve bu değerleri kuran Tanrı'ya daha da yaklaştıran, yüzü geriye dönük görüşle bütünleşmiştir. Bu görüşlere göz atmakta yarar var.

Dünyayı Pazar Haline Getirmek

Eğer içinde yaşadığımız çağı tanımlayan bir tek politik/ekonomik terim göstermek gerekseydi, şüphesiz neoliberalizm derdik. Bu kavram ABD'de pek bilinmeyebilir ancak, dünyanın geri kalanında çok iyi bilinmektedir. Biz burada ABD'de bu terime daha az aşına isek de, onun eğilim ve etkilerine o kadar yabancı değiliz. Robert McChesney bu terimi şu şekilde tanımlıyor.

Neoliberal hamleler, özel teşebbüs ve tüketici tercihini teşvik eden, kişisel sorumluluğu ve girişimci inisiyatifini ödüllendiren, ve iyi niyetle hareket etse bile -ki etmediği düşünülür- yetersiz, bürokratik ve asalak görüldüğü devleti ayak bağı olmaktan çıkarmak isteyen serbest piyasa politikalarına ifade edilebilir²⁹.

Bu tür politikalar artık yaptıklarını gerekçelendirmeye bile ihtiyaç duymamaktadır. Oluşan uluslararası bir uzlaşmanın sağduyusu haline gelmiştir. Aslında, Dünya Ticaret Örgütü'nün küstah politikalarına karşı Seattle, Washington ve diğer yerlerdeki güçlü ve insanın devam etmesini istediği protestolar ve yapılan eylemlere rağmen, özellikle de sürekli olarak kulağımıza tekrarlanan kayda değer bir alternatifin

olmadığı telkinleri sebebiyle neoliberal politikaların etrafında kutsal bir kalkan var gibidir. Onlara göre, kusurları olabilir ancak, küresel piyasalar ve yoğun rekabet ortamı tarafından yönetilen bir dünyada işleyebilecek tek uygun sistem budur. Bize sürekli olarak başka bir alternatifin olmadığı söylense de, neoliberalizmin özü itibariyle "kapitalizmin maskesiz hali" olduğunu bilince çıkarmak önemlidir³⁰.

Daha önce de değindiğim ve ileriki bölümlerde de değinileceği gibi, neoliberalizm bizim demokrasi tahayyülümüzü onu politik değil, ekonomik bir kavram haline getirerek dönüşüme uğrattırıyor³¹. Bunun etkilerinden birisi, "güçlü demokrasi" dediğimiz şeyi ortadan kaldırması ve yerine mülkiyetçi bireyselciliğe ait "zayıf" versiyonları koymasındır. Yine, McChesney konuya her zamanki sivri diliyle açıklık getiriyor.

Demokrasi, etkili olmak için insanların diğer yurttaşlarıyla aralarında bir bağ hissetmesine ve bu bağın kendisini bir takım piyasa dışı kurum ve kuruluşlarla ifade etmesine gereksinim duyar. Canlı bir politik kültür için yurttaşlar bir araya gelerek birbirleriyle iletişim kurmaları ve etkileşim olanağı sağlayacak toplumsal gruplara, kütüphanelere, devlet okullarına, mahalle örgütlenmelerine, kooperatiflere, kamusal toplanma yerlerine, gönüllü derneklere ve sendikalara ihtiyaç vardır. Neoliberal demokrasi uber alles olan piyasalar mantığıyla, bu alanlara kör bakmaktadır. Semt merkezleri açacağına, alışveriş merkezleri açmaktadır. Sonuç, demoralize olmuş ve kendilerini toplumsal olarak güçsüz hisseden ve birbirleriyle ilişkisi olmayan bireylerden oluşan atomize bir toplum.³²

Bu etkilerle bile, hala şirket modellerinin toplumumuza hakim olmasını verimlilik temelinde tartışabiliriz. Neticede, tercih hakkı tanımaktadırlar. Ancak, bu demokrasi görüşünü doğru olarak kabul etmek, çok basit ancak çok önemli bir noktayı gözden kaçırmamıza neden olmaktadır. Başlıca büyük şirketlerin çoğu demokratik olmaktan başka her şeyle nitelenebilirler. Hatta çoğu durumda, açıkça kabul ettiklerinin de ötesinde otoriterdirler. Bu nedenle birisinin işine kolayca son verilebilirler. Kâr, çalışma hayatlarını o şirketlere veren çalışanların yaşamlarından, umutlarından ve refahından daha önemlidir. Genel olarak, hiçbir kâr düzeyi bu şirketlerde çalışmayı güvence altına almaz, kârlar sürekli olarak artmalıdır; bunun çalışanlara ve ailelerine neye malolduğunun hiçbir önemi yoktur. Her şeyden önce bunun kamu kurumlarımıza ve çocuklarımıza sunacağımız ahlaki model olup olmaması gerektiğini sorgulamalıyız.

Piyasacılar ve özelleştirmeciler kendi politikalarını meşrulaştırmak için geriye dönüp Adam Smith'e kulak verirken, bilinçli bir tercih yapmış oluyorlar. Evet, Smith, işbölümünü kutsayan methiyeler dizmişti. Ama bunun insanlık dışı sonuçlarına ilişkin yaptığı açıklamalarda gayet netti. Bu "görünmeyen el" in yıkıcı etkilerinin üstesinden gelmek için devletin sürekli olarak tedbir alması teşvik edilmeliydi. Smith'e göre, devletin "işçiler lehine yaptığı düzenlemeler her zaman adil ve tarafsız"dır ancak sadece "işverin işine geldiği için yapılmadıysa". Aslında, onun iddialarını dayandırdığı argüman, sonuçlarda eşitliğe bir çağrıydı ve bu da onun görüşünün temelini oluşturuyordu.³³ Her bir zengin için beş yüz insanın fakir olmasının zorunlu olduğunu söyleyen kişinin Karl Marx değil, Adam Smith olduğunu unutmamak gerekir.³⁴

Elbette bunu anlamanın bir çok yolu vardır. Bunun tam olarak ne anlama geldiğini anlamamız, eğitimde ve medyada hakim kılınan ve ya kılınmayan yorumlama biçimleri nedeniyle daha da güç hale getirilmiştir. Daha önce de bahsettiğim gibi, yaşamlarımızı düzenleyen toplumsal ilişkileri anlamlandırmak için kullandığımız kavramların kendisi, bu ilişkileri sadece yansıtmıyor, ama aynı zamanda o ilişkileri üretiyor da. Örneğin ekonomik üretim ve değişim sistemimiz, çok farklı ifade biçimleri kullanılarak çok farklı ideolojik çerçevelerde kavranabilir. "Piyasa" söyleminin, ortaya koyacağı ve merkeze alacağı görüşler örneğin üretim söylemininkinden oldukça farklı olacaktır. "Tüketici" jargonu, emekçi, kapitalist, patron ve üretici gibi jargonların yaratacağından çok farklı bir gerçeklik sunacaktır. Her terim yukarıda anlattığım haritalardan birisini öngörür ve her bir terim bizi ekonomik ve sosyal süreçlerdeki belirli ilişkilerin aktörleri olarak konumlandırır. Bunlardan her biri bizi, söylemin kendisinde tarif edilen sürecin tanımıyla ilişkili olarak konumlanan bir kimliğe büründürür. Stuart Hall'un deyişiyle:

"Tüketici" olarak ilişkilendiren işçi, ... kapitalist süreçlerdeki varoluş biçimini sistem içerisinde "vasıflı işçi" olarak etiketlenenlerden – ya da "ev kadını" olarak hiç bir biçimde etiketlenmeyenlerden – farklı bir pratik aracılığıyla sürece dahil edilecektir. Bu etiketlerden her birinin somut sonuçları vardır. Belli durumlarda nasıl hareket ettiğimiz, o durumların ne olduğuna ilişkin tanımlarımıza bağlı olduğu için bu sonuçlar maddi farklılık yaratmaktadır.³⁵

Tam da bu sebeplerle, bu kitapta şeyleri meta olarak görmemize yol açan "tüketici,, ve "piyasa" gibi terimlerin her zamanki kullanımlarını değiştiriyorum. Bu terimleri daha farklı ve toplumsal olarak çok daha eleştirel olan, gerçek eğitim dünyasındaki gerçek işlevlerini sorgulayan bir çerçeve içerisine yerleştiriyorum. Bu yapılmadıkça, piyasa kategorileri ve kavramları bizim süreci bir bütün olarak görmemizi engelleyecektir. Eğitime piyasadaki değişim mekanizmasının bir parçası olarak bakmak, önemli noktaları tam anlamıyla görünmez kılar ve dolayısıyla da, eleştiriye daha başlamadan engeller.³⁶ Bunun haritasında eleştiri diye bir çıkış yoktur.

Kültürel Düzeni Yeniden Kurmak

Esnek birikim, ekonomik güvensizlik, ve toplumsal yaşamın piyasalaştırılması konularına odaklanılması kendiliğinden olan bir şey değildir. Piyasa özgürlüğü ve "tercih"e dayalı eşitlik, bu tarz ekonomik, sosyal ve eğitimsel politikalardan kaynaklanan durumları ve çelişkileri açıklamak için yetersiz kalmaktadır. Yoksullaştırma, iş güvencesinin ve hakların kaybı, "hızlı kapitalizm" in en alttakilere yedirmeye çalıştığı biçimiyle ırka va toplumsal cinsiyete dayalı ayrımlar ve daha bir çok şeyi uygulayabilmek için, neoliberallerin savunduğu küçük devleti tamamlayacak çok daha güçlü bir devlette ihtiyaç vardır. Ancak bu daha küçük güçlü devlet genellikle baskıcı bir devlettir. Bu devlet, varolan ekonomi tarafından dışlanmış olanlara karşı sıkı polisiye tedbirler uygulamakla yükümlüdür. Bu durumda da, giderek daha fazla eyalette cezaevlerinin yapımına ve korunmasına devasa miktarlarda para harcamaya başlanıyor. Bazı eyaletlerde bu harcamalar yüksek öğretim için ayrılan bütçeden daha fazladır.

Kültürel Politikalar ve Eğitim kitabında da açıkladığım gibi, ABD, yoksulluğun etkileriyle başa çıkmanın belli yöntemlerini keşfetmiştir; yoksul insanları hapse atıyoruz, özellikle de derisinin rengi farklı olanları³⁷.

Ancak, daha önce de işaret ettiğim gibi, sözünü ettiğimiz bu şeyler, neoliberal ekonomi politikalarına ve onlara bağlı olan, küçük ve güçlü devlete indirgenemez ama onunla eklemli olan diğer ideolojik hareketlerle birlikte yürümektedir. Güvenlikten yoksunluk ve parçalılık dönemlerine eşlik eden sosyal ve kültürel istikrara karşı bir özlem ve temel kurumların otoritesine yapılan vurgu bizi şaşırtmamalıdır. Ahlaki çürüme ve kültürel çözülme endişesine karşı bir "geriye dönüş" ihtiyacı duygusu belirlemektedir. Bu gibi durumlarda, bir romantik geçmiş tesis edilir ki bu geçmiş, aileyi (belirli bir aile türünü), gelenekleri, yurtseverliği, Victorian değerleri, çalışkanlığı ve kültürel düzeni yücelten bir geçmiştir³⁸. Barbarlar kapıdadır. Ve biz "kendi" bilgimize, değerlerimize ve geleneklerimize eskiden olduğu gibi gereken değeri vermezsek, medeniyet elden gidecektir. Burada okullar ve eğitim programının, öğretim ve sınavların sözü edilen değerler içerisinde yer alsın ya da almasın, temel saldırı alanları haline gelmesi bizi şaşırtmamalıdır.

Yine, bu kaygıların eğitimin içinde ve dışında sahip olduğu inişli çıkışlı tarih de bize çok şaşırtıcı gelmemelidir. Bunu bir örnekle açıklayalım.

İmalat sektörünün baronlarından Abram Hewit 19. yy'ın ikinci yarısında sosyal bilimler ve eğitimin "özgürlük konusunda eşit olan insanları modern toplumda kaçınılmaz olan bölüşüm eşitsizliğinden memnun kılmanın"³⁹ yollarını bulmaya yaradığını söylerken bunu en iyi biçimde ifade etmek-

teydi. Sadece zenginler değil, orta-sınıflar da insanın toplumda ilerleyememesinin nedeninin "karakter" eksikliği olduğuna inanmaktaydılar. Bu da beraberinde, ahlaki yetersizlik, değişme ve özgüvenin teminatı olan özelliklerden yoksunluk ve sebat eksikliğini getiriyordu. Burada ne sendikalar ne de devlet yardımı işe yaramaktaydı. İlerlemenin tek yolu, kişinin işi kendi başına yapabilme gücünü gösteren bir özellik sergileyebilmesi, "kişisel ekonominin hayata geçirilmesi, borçtan kaçınmak ve çocukları piyasanın ilkelerine göre eğitmek"ti. 40

Bu nedenle, piyasanın norm ve ihtiyaçları ile muhafazakar bir uygun karakter görüşünün bir araya gelmesi uzun bir tarihe sahiptir. Ekonomik gerileme, "soylu" kültürün elden gitmesi ve ortak dil ve kültürün kaybedilmesi korkuları sürekli olarak piyasanın krize girdiği ve göçün arttığı dönemlerde sıklıkla su yüzüne çıkar. Melez kültürler özü itibariyle kötüdür. Kültürel gerileme ve ekonomik belirsizlik korkularımızı alevlendirir. Bunun doğası, ortak törenlerin icadında ifade bulmaktadır. Foner'a göre,

Amerikan toplumunun ekonomik ve etnik birliğinin çözülme tehditi altına olduğu korkusuyla devlet ve özel kurumlar 1890'larda birleştirici bir zoraki vatanseverliği körüklediler. Bunlar, Bağlılık Yemini ve "Yıldızlarla Bezeli Sancak" çalındığında saygı duruşuna geçmek gibi ritüellerin ortaya çıkmaya başladığı yıllardı. Amerikalılar bayraklarındaki yıldızlara ve çizgilere uzun yıllardan beri saygı duymaktaydılar ancak resmi "Bayrak Günü"nü de içine alan bir "sancak kültürü"nü ortaya çıkışı 1890'lara uzandır⁴¹.

“Karakter eğitimi”, vatanseverlik ve “öz” kültürümüzü yeniden kurmaya yapılan son zamanlardaki vurgu bu tarihle ilişkili olarak anlaşılmalıdır. Bunun şimdi ortaya çıkması bir rastlantı değildir. Sözkonusu eğitsel ve toplumsal çözümlere destek verenlerin bu tarih ve bu kadar yasını tuttıkları ideolojik durumu ortaya çıkarabilecek egemen ekonomik dinamikler hakkında bu kadar eleştirel olmaları da tesadüf değildir.

Kilise ve Devlet

Piyasalar ve eğitimde karakter ve “gerçek” bilginin yeniden tesisi birbirinden bağımsız değildir. Muhafazakar nüfusun hızla genişleyen bir kesimi için Tanrı’nın hepimize verdiği mesaj hem kapitalizme hem de geleneklere dönmektir. Bu sebeple, “geriye dönüş” üzerine vurgu gerilimli ancak tamamlayıcı bir biçimde Hıristiyan sağının şu anda desteklediği temel öğelerdendir. Onlar, tüm toplumun ve okulların ancak kişinin tüm yaşamına kendilerinin belirli dini inançları yönünde yön vermesi durumunda kurtuluşa erebileceğine inanmaktadırlar.

Benim politik görüşlerim dikkate alındığında çok tuhaf gelse de, kolonyel dönemde ABD’de kilise ile devlet arasında kesin bir ayrım olmadığı için Hıristiyan sağın bir ölçüye kadar haklı olduğunu ifade etmek istiyorum. Onlar bu durumu ABD’nin bir Hıristiyan ulusu olduğunun kabul edilmesi anlamına geldiği için olumlu görmelerine rağmen, gerçekler pek o kadar da olumluya işaret etmiyordu. Pennsylvania’da “her şeye kadir tek bir Tanrı”ya inanan herkese “Hıristiyan Özgürlüğü” tanınmasına karşın, bütün devlet memurları and içerlerken İsa Mesih’e inançlarını ifade etmek zorunday-

dılar. Katoliklere, Yahudilere ve hatta muhalif protestanlara karşı bir ayırım hüküm sürüyordu. Hatta, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na kadar kilisenin rahiplerini finanse etmeyi reddeden Baptistler Massachusetts'te hapse atılıyorlardı.⁴²

Kilise ve devleti birbirinden ayırma, ve deist Thomas Jefferson'ın dediği gibi "ayırım duvarlarının" inşası, hem Jefferson gibi kişilerin ve diğerlerinin politikayı ve "aklı" dinsel denetimden kurtarma hem de bir grup muhafazakar protestanın dini "devletin çürüten etkisinden" koruma fikrine dayanmaktaydı. İnsanlar ancak böylesi bir hoşgörüyü "gerçek bir Hıristiyan yaşamı" sürebilirlerdi. Bu süreç içerisinde bir çok güçlü kilise kamusal gelirini ve bir takım ayrıcalıklarını kaybetti. Ancak, bazı eyaletlerde kiliseyle devlet hala sıkı ilişkiler içerisindeydi. Resmi daireler Hıristiyan olmayanlara kapatılmış, Kutsal Pazar'a küfür ve katılmama, katı bir şekilde cezalandırılmıştı.⁴³ ABD'nin geçmişte ve şu anda bir Hıristiyan ulusu olduğuna ilişkin bir hatırlatmada bulunan kişinin kendisine de Hıristiyan ulusundan kastedilen şeyin bu olduğunu hatırlatmakta fayda var.

Bu söylemlerle ve kitap boyunca savunduğum iddialarla okullarda din eğitimi olmaması gerektiğini anlatmaya çalışmıyorum. Waren Nord'un laik ve özgürlükçü bir temelde "bütün öğrencilerin akılcı ve sorumlu bireyler olarak yetişmelerini için dünyayı anlamlandırmayla ilgili çeşitli yolların -dini yollar da bunlara dahil olmak üzere- eğitimini alması"⁴⁴ gerektiğine dair görüşüne sıcak bakıyorum. Nord'a göre, Amerika'daki devlet okulları dini yeteri kadar ciddiyetle ele alan özgürlükçü okullar değildirler. Seçkin akademik yaşamda ve eğitim hayatında dini duyarlılıkların etkisi ya az-

dır, ya da hiç yoktur. Eğitim kurumları süreç içerisinde "Amerikan halkının geniş kesimlerini haklarından mahrum etmiştir."⁴⁵ Nordy burada biraz abartılı bir ifade kullanıyor olabilir, ama dinin çok sayıda insanın hayatında önemli bir rolü olduğu da bir gerçektir ve bu nedenle de okullarda din eğitiminin olmaması dolayısıyla kendilerini haklarından mahrum bırakılmış hissedebilirler. Din eğitimi elbette ki bir çok insan için daha önce sözü edilen ve desteklemek istedikleri çoklu perspektiflerden birisi değildir. Bu daha çok, dini gerçekliğin ve kendilerine yaşamın çeşitli alanlarında İncil'e dayanarak rehberlik eden bir görüşün ifadesidir. Ve burada farklı dünyalar söz konusudur.

Ekonomi ve Din

Kapitalist piyasalar, geçmişe ait romantik bir kültür ve Tanrı gibi kavramların hepsini bir araya getiren hareketlerde yeni olan bir şey yoktur. Örneğin Hıristiyanlığı ve onun kapitalizmle bağlantısını ele alalım.

Ünlü ekonomist John Maynard Keynes bir zamanlar modern kapitalizmin "tamamen din-dışı" olduğunu yazmıştı. Para aşkı ve sermaye birikimi dinde sürekli bir düşüşe yol açmıştı. Din ahlaki önemini kaybetmişti çünkü ekonomiye ilişkin alanlara sadece değinmekten başka bir açıklık getirmiyordu. Kapitalizmin "yaratıcı yıkıcılığı" ve yaşamımızın her alanının piyasalaşması, aile yapısını, toplulukları, gelenekleri, ücretli ve ücretsiz işleri, gündelik hayatın "doğal akışını" velhasıl tüm hayatımızı olduğu gibi bozmuştu⁴⁶. Marx ve Engels, yaratıcı yıkıcılık süreci üzerine söyledikleri en ünlü sözlerden birisinde "eski ve saygın görüşlerimizin ve yargıları-

mızın tuzla buz olduğunu, yeni ortaya çıkanların da henüz kemikleşmeden eskidiklerini, katı olan her şeyin buharlaştığını ve kutsal olan her şeyin ayaklar altına alındığını” ifade ediyorlardı⁴⁷.

Ancak, kutsal olan şeylerin kapitalizmde ayaklar altına alındığını kabul ederken, kapitalizm ile mesela Protestanlığın belli formlarının simbiyotik bir ilişki kurduğu ve birinin diğerini etkileyip değiştirdiğini ifade eden güçlü bir tarihsel ve sosyolojik gelenek vardır. Örneğin Kalvinizm’deki sıkı çalışma, tasarruf ve çilecilik gibi vurgular, ortaya çıkmakta olan kapitalizmin ihtiyaçlarıyla paralellik göstermektedir⁴⁸.

Kapitalizmin bir yandan geleneksel dinleri yıkıp geleneklerin kökünü kurutması ve diğer yandan da kapitalizmin belli dinsel formlarla etkileşime girerek birbirini desteklemesi gibi gerilimler, muhafazakar protestan hareket içerisinde yaratıcı bir biçimde çözülmüştür. Kapitalizm, “Tanrı’nın ekonomisi”dir. Eğitimdeki ve toplumun daha geniş bir alanındaki “ekonomik özgürlük”, ve piyasa ekonomisi kutsal kitap tarafından teminat altına alınmıştır. Göreceğimiz gibi, bu, okullarda ve toplumun diğer alanlarında o kadar yaratıcı bir biçimde yapılmaktadır ki, “Yeniden doğacak” olan kişisel tercih, kişisel zenginliğin birikimine ve tercihe açık olan bir piyasaya yansımaktaymış gibi sunulmaktadır.

Ancak, tercihin de kendi sınırları vardır. Muhafazakar evanjelik protestanlara göre, kişi, neyin doğru olduğu hakkında kesin ve kurumsallaşmış bilgiye ulaşmadan tercih yapamaz. Ve buna ulaşabileceği tek bir yol, tek bir yer vardır. Bu da İncil’dir. İncil ne demek istiyorsa onu söylüyordur ve neyi söylüyorsa da onu demek istiyordur. Bu yanılmazcı duruş en iyi

biçimde *İncil'in Yanılmazlığı Üzerine Chicago Bildirgesi'*nde ifadesini bulmaktadır. "Tanrı'nın kendi sözleri olan, Kutsal Ruh tarafından hazırlanan ve insan (erkek-ç.n.) tarafından yazılan Kutsal Kitap, değindiği konularda yanılmayan ilahi makamla müstesnadır... Kelimesi kelimesine ve tamamıyla Tanrıdan gelen kutsal kitap, öğretilerinde hatasızdır."⁴⁹ Öyleyse İncil "insanın doğruları" değil, "Tanrı'nın doğrularıdır. Onun doğruları değişmezdir ve eksiksiz olarak zamanında verilmiştir"⁵⁰.

Bu tarz bir "doğru", eğitim için pek de yabancı sayılmaz. Çok genel bir bakışla bile, dini formların ABD'deki ilk okullarda ne kadar güçlü etkilere sahip olduğunu anlayabiliriz. Örneğin, New England Kolonilerinde çocuklara okuma-yazma öğretme yöntemlerine bir göz atalım. 17. yy.'ın ikinci yarısında en çok kullanılan ders kitabı olan "*New England İlk Okuma Kitabı*", çocuklara alfabeyi şu şekilde öğretiyordu.

Akıllı bir oğul memnun eder babasını, aptal bir oğul anasına yük olur

Beladır günah ile elde ettiğin hazine, evladır Tanrı korkusu ile elde ettiğin bir zerre

Cennetinde dinlendirir İsa, çalışan ve cefa çeken herkesi ⁵¹

Okuma kitabı burada bitmiyor. Bir sonraki ders olan "sorumluluk sahibi çocuğun yemini" "TANRI'dan korkacağım ve KRAL'ıma itaat edeceğim" diye devam ediyor. Kitapta sırasıyla Tanrıya Yakarma, Havarinin Amentüsü ve İncilin Bab'larının bir listesi yer alıyor. Rakamların, "bölümlerin, ilahilerin ve İncil'deki ayetlerin kolayca bulunabilmesi için" öğretilmesi gerekmektedir. Kitap, "İnsanın temel amacı ne-

dir?" gibi sorular sorup, "İnsanın asli amacı, Tanrı'yı yüceltmek ve onu sonsuza kadar hoşnut etmektir" gibi cevapların yer aldığı *Westminister Meclisinin Kısa İlmihali* ile bitiyor. "Tanrı bizi yönetmek için hangi kuralı koymuştur ve biz onu nasıl yüceltip hoşnut edebiliriz?" şeklindeki diğer bir sorunun yanıtı ise, "Bizi Tanrı'yı yüceltmeye ve onu hoşnut etmeye yöneltecek olan yegane kural, Yeni ve Eski Ahit'te yer alan Tanrı Kelamıdır."⁵² diye verilmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi, Amerika'da okullar dini merkeze alan bir anlayışla kurulmuştur.

Daha sonraki metinler de bu etkinin devam ettiğini göstermiştir. 19. yy.'da ve 20. yy'ın başlarında 120 milyonun üzerinde basılan ve kullanılan McGuffey okuma kitaplarında edebi metinler kadar dini metinler de yer almaktadır. Tanrı, bu kitaplarda adil ama amansız ve her yerde olan olarak tarif edilmiştir. Ne İncil'in doğruları sorgulanabilir, ne de bu doğruların gündelik yaşama uygunluğu. Yaşam "tanrısal farkındalığa sahipti ve Tanrı-merkezli"ydi. Öğrenciler "selamete ermek için" yaşamalıydılar. Doğal yaşama ait her şey, "Tanrı'nın düzeninin bir ifadesi" olarak anlaşılmalıydı. Aslında Nord'un bize hatırlattığı gibi, *Açıklamalı McGuffey*'de diğer konulara göre Tanrı'ya daha fazla referans vardır. İlginç bir biçimde, ölüm konusu da üzerinde en fazla durulan ikinci konudur⁵³.

Bunlar din ve dinin toplumla ilişkisini anlamak için tek veri değildir. Din üzerine toplumsal düşünme biçimlerimiz çok çeşitlidir. Bazı yorumculara göre din, toplumun "hissedilen bütünü"nü sembolize eder ve toplumsal kimlik sembollerinin yerleşmesini kapsar. Bu nedenle dinsel anlamlar ve ku-

rumlar ahenk sağlayan ve toplumları bir arada tutan birleştirci bir form sağlamaktadır. Emile Durkheim gibi başkalarına göre ise, dinin kutsal olanı küfürden ayırması, sosyalliği yclten önemli bir etkidir. “Bir tavır ve gerçeklik olarak insanlar arasındaki bağlar her hangi bir toplum formunun önceli olarak kutsallaştırılmakta”dır. ⁵⁴ Marx ve Engels gibi diğer bazılarına göre dinin olumlu sembolik ve maddi rolü daha azdır. Doğauşt ve ilahi gclere olan inançlar, sosyal ilişkilerin ve eşitsizliklerin maskelenme yöntemleri olarak değerlendirilmektedir. Bunların toplumsal işlevi, gücün ve zenginliğin adaletsiz dağılımı ve onları besleyen ilişki biçimlerini bulanıklaştırmak ve arpıtmaktır⁵⁵.

Weber ve Simmel gibiler için ise din, anlamlarınretilerildiği, iletilebildiği ve karşı karşıya getirilebildiği geniş bir sembolik kaynağı temsil eder. Çok önemli iddialara teminat teşkil ettiği için diğer sembolik anlatımlardan bir farkı vardır; toplumun belli kesimlerinin çıkarlarına uyarlanabilmektedir.⁵⁶ Bu nedenle de Weber’e göre Protestanlığın belli türleriyle, modern dünyanın akılcılaştırılması arasında bir bağ vardır. Daha yakın dönemlerden Peter Berger gibilerine göre ise, din “modern” toplumlarda çok önemli başka bir role daha sahiptir. Varoluşsal kabusu uzaklaştırır. Ona göre, kültür de insanların kimlikleri gibi değişkendir. Dini inançlar, insanı bürokratik rasyonelitenin ve *Homo Economicus*’un yani yeri sadece ekonomik varoluştaki yerine göre tanımlanan insanın ortaya çıkışının çürümeye yol açan etkilerine karşı daha iyi ggs germesini sağlamaktadır.⁵⁷

Son olarak Michel Foucault, büyük Hıristiyan Kiliselerinin geliştirip bütün topluma yaydığı “dinsel iktidar”a ilişkin ve-

riler ortaya koymaktadır. Bu iktidar devlet tarafından masedilip “aile, tıp, psikiyatri, eğitim ve işverenler gibi bir dizi iktidar alanını tanımlayan bireyleştirici bir taktik” olarak kullanılmaktadır.⁵⁸ Ancak dine ilişkin bu görüşler arasındaki fark ne olursa olsun, her biri dini öteki dünyaya ilişkin bir şey olarak toplumun dışında değil, tersine toplumun ayrılmaz bir parçası haline gelmiş, temelde sosyal bir olgu olarak görmektedirler. Din, bireysel ya da kollektif, olumlu ya da olumsuz, bir iktidar gücüne sahiptir. Otoriter popülist dini muhafazakarlığın eğitim üzerindeki etkilerinden söz ederken değinmek istediğim konu tam da budur.

Ancak, bunu belirli bir yöntemle yapmak istiyorum. Antonio Gramsci’yi takip ederek, dinin toplumsal anlamının, insanların belli zamanlarda ve belli mekanlardaki gerçek yaşam deneyimleri açısından deşifre edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Gramsci bizi kilisenin, kendi resmi kurumları, ritüelleri ve “halk” arasında oluşabilecek bir mesafeyi önlemek için kullandığı yöntemleri -yani dinin belli zaman ve mekanlarda popüler kültüre ve gündelik yaşamın anlamına nasıl eklemlendiğini- araştırmaya teşvik etti. Amacı, işçi sınıfı ve yoksul halkla toplumsal adaleti hedefleyen ilerici hareketler arasında organik bağlantılar kurmaktı.⁵⁹ Benim amacım da benzer bir politik hedefe dayanıyor; ancak ben şu anda, bugün giderek daha egemen hale geldiği ve okullar üzerine görüşümüzü güçlü bir şekilde kutuplaştırdığı için muhafazakar dini hareketlerle insanların günlük yaşamı arasında bu organik bağların nasıl kurulduğunu ortaya çıkarmak istiyorum. Aynı zamanda da, bu tür dini eğilimlerle okullarımızın, çocuklarımızın ve ulusumuzun ancak piyasalar ve eski devr-i saadete dönüşle “kurtulabileceği” düşüncesi arasın-

daki bağlantıyı da göstermek istiyorum. Ancak bunu yaparken, dini kavramların ve kurumların doğaları gereği mutlak olarak muhafazakar oldukları şeklinde bir tavrım olmadığını açıkça ortaya koymak istiyorum.

Popüler dinsel anlamlar, hareketler ve kurumlar önsel olarak radikal ya da muhafazakar değildirler. Bu daha çok, bunların kullanımlarına ve belirli bir zamandaki sosyal ve ideolojik güçler arasındaki dengeye bağlıdır.⁶⁰ (Aslında, ABD dışındaki çalışma deneyimlerimden yola çıkarak, Ulusların çoğunda temel dinamiklerden birisi olarak dini düşünce ele alınmadığı sürece daha geniş çaplı bir özgürlük hareketi yaratmanın imkansız olduğunu düşünüyorum. Bunu sadece deneysel nedenlerle, yani dinin bu ülkelerdeki etki gücüne bakarak değil, ütopyacı ümitlerin daha iyi bir gelecek tahayyülü için önemli olduğuna inandığım için savunuyorum. Ve dini özlemler çoğu kez bu tür hayalleri temsil etmektedirler.)

İş İdaresi Yönelimi

Eğitimi ve diğer kurumları radikal bir tarzda yeniden yapılandırma üzerine yukarıda değindiğim üç unsur, yelpazenin muhafazakar tarafında bugün varolan bütün eğilimleri kapsamamaktadır. Bu eğilimlerden son bir tanesi de, devletin rolünün ve, idari ve profesyonel orta sınıfın görece özerk bir kısmının toplumsal ve eğitimsel politikaları kendilerini daha güçlü kılmalarının yanı sıra yeni kimlikler edinmelerini de sağlayacak şekilde kullanımlarına olanak sağlayan yöntemlerin yeniden yapılandırılmasını teşvik eden güçle ilgilidir. Daha önce de sözünü ettiğim gibi, özel ve kamusal birbirinden ayıran sınırların tanımı içerisinde devletin rolü değiştirilmiş-

tır. Bunu, üç stratejik dönüşümü kapsamak olarak değerlendirilebiliriz. İlk olarak, bir çok kamu malının özelleştirilmesi ele alınabilir. Kamu varlıkları, ihalede en yüksek fiyatı teklif edene ve okullar işletilmek üzere anonim şirketlere verilmiştir. İkincisi, kamu kurumlarının sürekli olarak daha verimli kılınan özel kurumlarla karşılaştırılmaları için acımasız bir rekabet ortamı desteklenmiştir. Böylece, okullar ve diğer kamu kurumları devlet tarafından finanse edilse de, iç işleyişleri genellikle özel sektör formunu yansıtmaktadır. Üçüncüsü, devletin bu tür harcamaları artık daha fazla kaldıramadığı söylemiyle, kamusal yükümlülüklerin kayıt dışı sektöre kaydırılmasıdır. Bunun pratikteki anlamı, çocukların yaşlıların ve hastaların bakımının yerel grupların ve ailenin sırtına yıkılmasıdır. Bolca uygulanan bu yeni iş idaresi yöneliminin ve işletme modellerini devlete uyarılmanın ardında özellikle ataerkil olan bir dizi varsayımın etkisi vardır çünkü, devletin önceden üstlendiği yükümlülükleri sırtından atmasıyla bu işlerin yapılması için sömürülecek olan şey, kadınların ücretsiz emeğidir.⁶¹ Bir yandan devletin bazı yükümlülükleri yerel grupların sırtına yüklenirken, öte yandan da diğer bazı yükümlülükler, özellikle de okullardaki bilgi ve değerler ile böylesi bir kültürel yeniden üretim ortamındaki kurumsal başarı ve başarısızlığın değerlendirilme mekanizmaları üzerindeki denetim yoğunlaştırılmış, hatta daha da güçlendirilmiştir.

Ancak, iş idaresi yönelişi sadece devletin ne yaptığı ya da ne kadar gücü olduğuyla ilgili değildir. Aynı zamanda devlet içerisinde belli kademelerde yer alan bireyler ve gruplar için yeni ve güçlü roller sunmaktadır. Teknik anlamda, iş idaresi yönelimli söylem insanlara kendilerini ve kurumlarını deği-

şik açılardan görebilecekleri "özne konumları" sağlar. Bu nedenle iş idaresi yönelimli söylemin kilit özelliklerinden birisi, yöneticilere sunduğu konumlarda saklıdır. Onlar değişimin pasif değil aktif harekete geçirenleri, dinamik girişimci-ler ve kendi kaderlerini tayin edenlerdir.⁶² Bünyesinde çalış-tıkları organizasyonlar artık eskisi gibi bürokratik ve eski ka-falı bir biçimde devletçi değildirler. Aksine bu organizasyon-ları yöneten kişiler dinamik, etkin, verimli, "yalın ve ha-yın" dır.⁶³

İş idaresi yönelişi, eğitime ve diğer kamu hizmetlerine işlet-me modellerini ve daha sıkı sorumluluk sistemlerini yerleş-tirerek devlet yöneticilerine yaşamları ve kurumları hakkın-da düşünmek üzerine yeni yöntemler filan önermiyor. Yeni orta sınıf içindeki yöneticilerin hayatına yeni bir anlam ver-mek bir yana, bireysel tüketiciyi güçlendirirken -yeni iş ida-resi yönelişinin diliyle- şeffaflık vaatetmektedir. Bu, güçlen-dirme, akılcı tercih, verimli kurum, ve yöneticilerin yeni ro-lü gibi terimlerin hepsini bir araya getirmek için ideal bir plandır.

Etkinliğin "acımasız dili" belli işletme grupları arasında etki-liyken diğer bir çoğu için çok sınırlı bir etkisi vardır. Paterna-lizm karşıtı bir söylemi ve kullanıcı merkezliliği benimseye-rek bir grup insana daha duyarlı bir gelecek içerisinde meta-forlar sunmaktadır. İnsan, genel anlamda okulların ve devle-tin mekanizmasını modernleştirebilir, verimli ve işletme mo-delinde bir yönetici olabilir ve aynı zamanda da insanlara "kalite"yi temin edebilir.⁶⁴ Bunun nesi yanlıştır? Daha sonra da belirteceğim gibi bu, ne devletin iktidarını kısan ne de halkın en alttaki ve en dezavantajlı kesimlerini güçlendiren

bir şeydir. Hatta, verimli ve güçlendirilmiş bir profesyonellik etrafında biraraya gelen yöneticiler görüşü de kısmen bir kurgudur. Aktif profesyoneller “doğru olanı” yaptıkları sürece yatırıma ilişkin önceliklerine ağırlık vermekte özgürdürler.⁶⁵ Göreceğimiz gibi Foucault’nun panoptikon’u^(****) her yerdedir.

Muhafazakar Modernleşmeyi Anlamak

Piyasaların, kaybedilen geleneklere ve değerlere dönüşün, Tanrısal bir eğitimin, ve standartları sıkı ve “kaliteyi” teminat altına alan bir iş idaresi yöneliminin bir araya getirildiği kombinasyonla ortaya çıkan tuhaf manzarayı sunmaya çalışacağım. Süreç içerisinde, bu “reform” paketi ilerledikçe, hangi grupların kazanma ve kaybetmeye doğru ilerlediğini göstermek istiyorum. Bu arayışla, ABD’deki insanların dikkatini bu alanda neler döndüğüne ilişkin sadece araştırma ve tartışmalara değil, aynı zamanda benzer reform ve uygulamaların diğer ülkelerde nasıl sonuçlar verdiğine de çekeceğim. Bu konulara uluslararası bir perspektifle bakılmasının bir kaç sebebi vardır. ABD’deki eğitim tartışmalarının çoğuna bir düzeyde ukalalık hakimdir (“bizim” diğer ülkelerden öğrenecek bir şeyimiz yok anlamında). Ya da başka yerlerin burada içinde buldukları duruma ilişkin olarak yaşadıklarımızla ilgili tarihsel deneyimleri olduğundan ve bu deneyimlerin etkilerinin bizi benzer politikaları uygulamaya karşı temkinli hale getireceğinden habersizler. Ya da, son olarak, gerekçelerimizin haklı ve geleneklerimizin demokratik olduğuna yönelik bir kanı vardır. Bu nedenle de, bu düşünceye göre diğer uluslarda eğitim alanında yapılan reformlarda ne

olmuş olursa olsun, (diyelim ki, belirli bir değişim gerçekleş- tirildiğinde toplumsal eşitsizliğin artması gibi) ABD’de bun- lar olamazdı. Halbuki olabilir ve hatta olmaktadır.

Muhafazakar dini eğitim üzerinde durmamın bir kaç nederi vardır. Öncelikle, pazarların, standartların ve ölçme-değer- lendirmenin eleştirisine kulak vermek çok önemliyse de çok kez, çok sayıda farklı grubun neoliberal liderlik şemsiyesi al- tında toplanmasının yaratıcı yöntemleri genel olarak göz ar- dı edilmiştir. İkinci olarak, böyle dini gruplar ülke genelinde eyaletler ve belediyelerde okullara baskı uygulamakta çok güçlü olmuşlar ve sık sık eğitimcilerin neyi öğretip neyi öğ- retmeyecekleri ve nasıl öğretip nasıl öğretmeyecekleri konu- sunda iki kez (hatta üç veya dört kez) düşünmelerine neden olmuşlardır. Bu gruplar giderek daha güçlü bir etki yarat- makta ve bugün daha fazla insan kendilerini muhafazakar evanjelik protestan olarak görüp yakın tarihte daha önce gö- rülmemiş şekilde eğitim konusunda bu kimliklerinden yola çıkarak bir toplumsal konum almaya istekli olmaktadırlar. Üçüncü olarak belki de soldaki pek çok kişinin aksine, ben popülist dini eleştirilerde doğruluk payı olduğuna ve onla- rın kalıplaştırılıp görmezden gelindiklerine inanıyorum. Bu- nun yalnızca entellektüel açıdan kuşkulu değil, aynı zaman- da, eğer eğitimde sağcı dönüşümlere karşı koymak istiyor- sak stratejik olarak tehlikeli olduğunu düşünüyorum.

İtiraf etmeliyim ki, şu konuda derin bir endişe duymakta- yım: kuramsal kartı sıklıkla öyle bir soyutlama düzeyinde kullanmış bulunuyoruz ki deneysel alanı tamamen neolibe- ral ve yeni muhafazakarların işgal etmeleri için boşaltmış bulunuyoruz; ki nitekim işgal etmişlerdir de. Yine de zor me-

seleler üzerinde düşünürken kuramın bize sağladığı mesafeye kesinlikle gereksinimimiz olan kimi durumlar da vardır.

Bu nedenle, burada yapmaya çalıştığım şeyin belli noktalarda gerilimler yarattığını kabul ediyorum. Sosyal reformları destekleyen günümüzdeki kuram türlerini hem kuramsal, hem de ampirik olarak eleştiriyorum. Ancak bunu yaptıktan sonra "benimsenmesi gereken tek kuram, üzerine derin bir akıcılıkla konuşulan değil, karşı konulmaya çalışılandır" görüşünü benimsediğimi de belirtmeliyim.⁶⁶ Kullanmayı önerdiğimiz her kuramda zaten akıcı olmak durumunda olduğumuz için bu yaklaşım biraz abartılı olabilir tabii. Ancak bu, kişinin kuramsal başarısınınun tam bir "uygunluk" kriterine göre ölçülmemesi gerektiğine işaret etmektedir. Ölçülmesi gereken şey daha çok, hemen her zaman, kısmen uygunsuz olan ama bizi bir şekilde "iteleyerek ilerleten" ve daha önce görmediğimiz şeyleri görmemizi sağlayan kuramlarla etkili bir şekilde çalışma yeteneğimizdir.⁶⁷ Benim yolculuk etmek istediğim güzergah baskın gruplarca sağlanan eğitim, kültür, hükümet ve ekonomi hakkındaki haritalarda görülemeyen çıkışlara sahiptir.

NOTLAR

(*) Bakınız kitabın sonundaki "TERMİNOLOJİ LİSTESİ"

(**) Bakınız kitabın sonundaki "TERMİNOLOJİ LİSTESİ"

(***) Apple, bu yazının da içinde yer aldığı *Educating the "Right" Way: Markets, Standards, God, and Inequality* ("Sağ"lıklı Eğitim: Pazarlar, Standartlar, Tanrı ve Eşitsizlik) adlı kitabını kastdetmektedir.

(****) (*Bentham'ın önerdiği, hücrelerin bir sahanlık etrafına dizildiği, ve böylece muhafızların hükümlüleri her an görebileceği daire biçimindeki hapisane – Oxford Resimli Ansiklopedik Sözlük, cilt 3 s. 1225- çevirenin notu*)

- 1 Bu ve heceleme yönetimiyle dil arasındaki ikilemlerin kullanılmasına ilişkin sorunlarla ilgili tartışmalar için bakınız: Coles, (1998), *Reading Lessons*, Hill and Wang, New York.
- 2 Bu bağlantılara bir kaç yerde değindim. Örneğin bkz: Apple, Michael W.,(1990), *Ideology and Curriculum*, ikinci baskı, Routledge, New York; Apple, Michael W.,(1995), *Education and Power*, İkinci Baskı, Routledge, New York; Apple, Michael W.,(1988), *Teachers and Texts*, ve Apple, Michael W.,(2000), *Official Knowledge*, ikinci baskı; Yine bkz., Loewen, James, (1995), *Lies My Teacher Told Me*, The New Press, New York.
- 3 Bkz. Ball, Stephen, (1994), *Education Reform: A Critical and Post-Structural Approach*, Open University Press, Buckingham.
- 4 Bu ilişkilerle ilgili açık ve ayrıntılı bir analiz için bkz. Anyon, Jean, (1997), *Ghetto Schooling: A Political Economy of Urban Educational Reform*, Teachers College Press, New York; Yine bkz. Kao, G.; Tienda, M., ve Schneider, B., (der.) (1996), "Race and Ethnic Variation in Academic Performance," *Research in Sociology of Education and Socialization*, Volume 11, Greenwich: JAI Press, Aaron Pallas, ss.263-297.
- 5 Bu konuya çok daha ayrıntılı bir biçimde Apple, Michael, W., (1996), *Cultural Politics and Education*, Teachers College Press, New York, ss.68-90 'da değinilmektedir.

- 6 Wyatt, Edward, (1999), "Investors See Room for Profit in the Demand for Education", *The New York Times*, November 4, ss.A-1.
- 7 A.g.e.
- 8 A.g.e.
- 9 Rorty, Richard, (1998), *Achieving Our Country: Leftist Thought in Twentieth Century America*, Harvard University Press, Cambridge, ss.14.
- 10 Örneğin bkz. Apple, Michael, W.; Beane, James, A., (Der.) *Democratic Schools* (Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development, 1995) ve Michael W. Apple ve James A. Beane, (der.). *Democratic Schools: Lessons From the Chalk Face* (Buckingham: Open University Press).
- 11 Chomsky, Noam. (1999), *Profits Over People: Neoliberalism and Global Order*, Seven Stories Press, New York, ss.145.
- 12 Örneğin bkz. Williams, Raymond. (1983), *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, Oxford University Press, New York.
- 13 Hobsbawm, Eric. (1994), *The Age of Extremes: A History of the World, 1914-1991*, Pantheon, New York, ss. 3.
- 14 Foner, Eric. (1998), *The Story of American Freedom*, W.W. Norton, New York, ss. 4.
- 15 A.g.e.
- 16 A.g.e., ss. 4
- 17 A.g.e., ss 7-8
- 18 A.g.e., ss 8
- 19 A.g.e., ss 9 Yine bkz. Fraser, Nancy ve Gordon, Linda. (1994), "A Genealogy of Dependency," *Signs* 19, Winter ss.309-336.
- 20 Foner, *The Story of American Freedom*, ss.10.
- 21 A.g.e., ss .xx Özgürlüğün ne anlama geldiği ve bunun günlük yaşamımıza nasıl işlediği ile ilgilenen herkes için Foner'ın kitabı son derece gerekli bir eser.

- 22 A.g.e., ss.264
- 23 A.g.e., ss.269
- 24A.g.e., ss.308-309
- 25 Bennett, William Finn, Chester E. Jr., ve. Cribb John T.E, Jr. (1999), *The Educated Child*, Free Press, New York ve Bennett, William. (1988), *Our Children and Our Country*, Simon and Schuster, New York.
- 26 A.g.e., ss.310-311
- 27 A.g.e., ss.317-318
- 28 Charles W. Mills berrak bir kavrayışla, bugünkü ve geçmişteki hemen hemen tüm ekonomik, politik ve kültürel/ eğitimsel kurumların "ırksal sözleşme" diye adlandırdığı şey tarafından alttan desteklendiğini tartışmaktadır. Bkz. Charles, W. Mills. (1997), *The Racial Contract*, Cornell University Press, Ithaca.
- 29 McChesney, Robert. (1999), "Introduction" to *Noam Chomsky, Profit Over People: Neoliberalism and the Global Order*, Seven Stories Press, New York, ss.7.
- 30 A.g.e., ss.8
- 31 Apple, *Cultural Politics and Education*.
- 32 McChesney, "Introduction," ss.11.
- 33 Noam Chomsky, *Profit Over People: Neoliberalism and the Global Order* (New York: Seven Stories Press, 1999, ss.39.
- 34 Smith, Adam. (1976), *The Wealth of Nations*, Clarendon Press, Oxford, ss.709-710.
- 35 Stuart Hall, "The Problem of Ideology: Marxism Without Guarantees" David Morley ve Kuan-Hsing Chen, (der.) *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*, (New York: Routledge, 1996), içinde ss.40.
- 36 A.g.e. ss.37
- 37 Apple, *Cultural Politics and Education*, özellikle bkz. ss.68-90.

- 38 Jorge Larrain, "Stuart Hall and the Marxist Concept of Ideology," David Morley ve Kuan-Hsing Chen, edss. Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies (New York: Routledge, 1996), içinde, ss.68.
- 39 Foner, ss.119
- 40 A.g.e., ss.121
- 41 Foner, ss.134
- 42 A.g.e. ss.26
- 43 A.g.e. ss.27
- 44 Warren A. Nord, Religion and American Education: Rethinking a National Dilemma (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1995), ss.8.
- 45 A.g.e.
- 46 A.g.e., ss.32
- 47 Marx ve Friedrich Engels, Manifesto of the Communist Party, in Lewis SS. Feuer, ed. Marx and Engels: Basic Writings on Politics and Philosophy (New York: Anchor Books, 1959), p.10. Bunun Marx'a göre ne anlama geldiğiyle ilgili bkz. see Francis Wheen, Karl Marx: A Life (New York: W.W. Norton, 1999).
- 48 Bu konuda geniş ve oldukça kapsamlı deneysel ve teorik tartışmalar içeren bir literatür vardır. Konuyla ilgili genel bir bakış için bkz. James A. Rockford, Religion and Advanced Industrial Society (New York: Routledge, 1989).
- 49 Nord, Religion and American Education, ss.50.
- 50 A.g.e., ss.51
- 51 A.g.e., ss.65
- 52 A.g.e., ss.65
- 53 A.g.e., ss.67
- 54 Beckford, Religion and Advanced Industrial Society, ss.5.
- 55 A.g.e., ss.18

- 56 A.g.e., ss.6-7
- 57 A.g.e., ss.89-105
- 58 Michel Foucault, "The Subject and Power" Herbert Dreyfus ve Paul Rabinow, içinde edss. Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics (Chicago: University of Chicago Press, 1982), ss.215.
- 59 Beckford, Religion and Industrial Society, ss.132-133.
- 60 Ibid, p.142. Yine bkz. Stuart Hall ve Lawrence Grossberg, "On Post-modernism and Articulation: An Interview With Stuart Hall" David Morley ve Kuan-Hsing Chen, edss. Stuart Hall: Critical Dialogues In Cultural Studies (New York: Routledge, 1996) içinde, ss.142.
- 61 John Clarke ve Janet Newman, The Managerial State (Thousand Oaks, CA: Sage, 1997), ss.27-28.
- 62 A.g.e. ss.93
- 63 James Paul Gee, Glynda Hull, and Colin Lankshear, The New Work Order : Behind the Language of the New Capitalism (Boulder: Westview Press, 1996)'deki yönetsel söylem analizine bakınız.
- 64 Clarke and Newman, The Managerial State, ss.76. Clarke ve Newman, şirket görevlerin yalın bir verimlilik arayışından "mükemmellik" ve sürekli gelişimin sağlanması arayışına kaydığını tartışmaktadır. Kendi deyimleriyle, bir "nitelik salgını" vardır. Elbette, kaliteyi elde etmekte hiç bir yanlış yoktur ancak bu daha çok, profesyonel söylemin, hedefi nitelik değil kar olan şirket modelleri tarafından ele geçirilmesine denk düşmektedir.
- 65 A.g.e., ss.30
- 66 Slack, Jennifer D. (1996), "The Theory and Method of Articulation in Cultural Studies," Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies,(Der.) Morley David ve Chen Kuan-Hsing. Routledge, New York, içinde, ss.113.
- 67 A.g.e.